

مهارت‌های معنویت‌افزایی در خانواده

حجت الاسلام و المسلمین علیرضا انصاری*

اشاره

تشکیل جامعه سالم مبتنی بر ایجاد «خانواده سالم و مطلوب» است؛ زیرا در خانواده است که نیروی انسانی شایسته و متعهد تربیت می‌شود؛ همان نیروی انسانی که در آینده قله‌های علمی، صنعتی... را فتح و رهبری جامعه خویش را بر عهده می‌گیرند. یکی از عوامل مؤثر در تشکیل خانواده موفق، ایجاد فضای معنویت است؛ زیرا معنویت فضایی را در خانواده ایجاد می‌کند که اعضای خانواده احساسات و باورهای دینی‌شان را در آن پرورش می‌دهند و این امر، موجب پایداری و توانمندسازی بیشتری خانواده می‌شود؛ از این‌رو امروزه معنویت در کنار سه بعد زیستی و اجتماعی شخصیت، در سلامتی روانی و بهبود روابط انسان از جمله روابط خانوادگی روشن شده است.^۱ در نگرش اسلامی، «معنویت» با پیروی از شریعت و باورها پیوند ناگسستی دارد؛ از این‌رو با به کار بستن دستورات دینی، خداپاوری، معادگرایی دعا، انس با قرآن و رشد فضایل اخلاقی می‌توان معنویت را به دست آورد. البته معنویت‌افزایی در خانواده باید با مهارت‌هایی شکل گیرد. این نوشتار به دنبال بیان مهارت‌افزایی در خانواده است.

تعریف معنویت

معنویت «حس پیوند به یک بُعد متعالی فراتر از جهان مادی است که می‌تواند مجموعه‌ای از باورها، عقاید و رفتار باشد. معنویت فرد، وضعیت زندگی او را ترسیم می‌کند که تلاش و حالات فرد در راستای رسیدن به خدا (امر قدسی) را مشخص می‌کند. دستیابی به امر قدسی، به زندگی نظم و تعادل می‌بخشد. معنویت، فرایند پویایی جستجوی امر قدسی است که در درون فرد به

* نویسنده و پژوهشگر.

۱. محمدرضا سالاری‌فر، مهارت‌زناشویی بانگرس به منابع اسلامی، ص ۳۴۵.

صورت فطری وجود دارد و منتظر فرصت است تا خود را نشان دهد. مشخصه معنویت، یافتن معنا و فرارفتن از مادیات است و معمولاً برای تجارب فراتر از دنیای مادی به کار برده می‌شود.^۱

مهارت‌های معنویت‌افزایی در خانواده

برای دستیابی به معنویت، مهارت‌هایی وجود دارد که در اینجا به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود.

۱. انس با قرآن

یکی از مهارت‌های معنویت‌افزایی در خانواده، آشنای اعضای خانواده - به‌ویژه فرزندان - با معارف و آموزه‌های قرآن است؛ زیرا قرآن شفای دردهای روحی و جسمی^۲ و عامل هدایت انسان و تبیان همه چیز است: «إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ؛^۳ این قرآن به راهی که استوارترین راه‌هاست، هدایت می‌کند» و در آیه دیگری فرموده است: «وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ؛^۴ و ما این کتاب را بر تو نازل کردیم که بیانگر همه چیز و مایه هدایت و رحمت و بشارت برای مسلمانان است». آری، قرآن کتابی است که رستگاری انسان را در دو جهان تضمین می‌کند و همچون مشعلی فروزان، انسان را از تاریکی نادانی رهایی می‌بخشد و فضای خانواده و جامعه را نورانی می‌کند. بر این اساس اگر در خانواده قرآن تلاوت و در معانی آن تدبر شود، به یقین در آن خانواده دیگر بداخلاقی، اختلافات، اضطراب و استرس و ... کاهش می‌یابد؛ زیرا قرآن ذکر خداوند و بایدها و نبایدهای آن، عامل تأثیرگذار در استحکام خانواده است؛ از این رو در آیات و روایات به تلاوت قرآن تأکید شده است. بنابراین نخست والدین می‌توانند به این امور مبادرت و سپس فرزندان خود را با تلاوت و معارف بلند قرآنی آشنا کنند؛^۵ چنانکه قرآن فرموده است: «فَأَقْرُؤْ مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ؛^۶ پس هر چه از آن میسر باشد، بخوانید» و رسول اعظم صلی الله علیه و آله نیز فرموده است:

نَوُّوْا بُيُوتَكُمْ بِتِلَاوَةِ الْقُرْآنِ... إِذَا كَثُرَ فِيهِ تِلَاوَةُ الْقُرْآنِ كَثُرَ خَيْرُهُ وَاتَّسَعَ أَهْلُهُ وَ أَضَاءَ

۱. همان، ص ۳۵۱.

۲. اسراء: ۸۱: «وَنَزَّلْنَا مِنْ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ».

۳. اسراء: ۹.

۴. نحل: ۱۶؛ نیز ر.ک: فضل بن حسن طبرسی، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۶، ص ۵۸۶.

۵. ر.ک: سید علی حسینی‌زاده، سیره تربیتی پیامبر صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام، ص ۱۷۵.

۶. مزمل: ۲۰.

لِأَهْلِ السَّمَاءِ كَمَا تُضِيءُ نُجُومُ السَّمَاءِ لِأَهْلِ الدُّنْيَا؛^۱

خانه‌های خود را به تلاوت قرآن روشن کنید؛ زیرا هر گاه در خانه بسیار تلاوت قرآن شود، خیر و برکتش زیاد می‌شود و اهل آن به وسعت می‌رسند و آن خانه برای اهل آسمان درخشندگی دارد، چنانکه ستارگان آسمان برای اهل زمین می‌درخشند.

امام صادق علیه السلام نیز فرموده است:

الْقُرْآنُ عَهْدُ اللَّهِ إِلَى خَلْقِهِ فَقَدْ يَنْبَغِي لِلْمَرْءِ الْمُسْلِمِ أَنْ يَنْظُرَ فِي عَهْدِهِ وَأَنْ يَقْرَأَ مِنْهُ فِي كُلِّ يَوْمٍ خَمْسِينَ آيَةً؛^۲

قرآن پیمان خداوند با خلقش است. پس سزاوار است که هر فرد مسلمان به عهد و پیمان خویش نگاه کند و همه روزه، پنجاه آیه از قرآن را بخواند.

آن حضرت در سخن ارزشمند دیگری فرموده است:

مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ وَهُوَ شَابٌّ مُؤْمِنٌ اخْتَلَطَ الْقُرْآنُ بِلَحْمِهِ وَدَمِهِ؛^۳

کسی که در سن جوانی قرآن بخواند، قرآن با خون و گوشت او آمیخته می‌شود. بر این اساس عالمان و شخصیت‌های الهی نه تنها خود به تلاوت، تدبر و انس با قرآن می‌پرداختند؛ بلکه همگان و به‌ویژه فرزندان خویش را به انس با قرآن و تلاوت آن توصیه می‌کردند. شهید مطهری رحمته الله به یکی از فرزندان خود نوشته است:

حتی‌الامکان از تلاوت روزی یک حزب قرآن که فقط پنج دقیقه طول می‌کشد، مضایقه نکن و ثوابش را هدیه روح مبارک حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله بنما که موجب برکت عمر و موفقیت است، ان شاء الله.^۴

دختر شهید سلیمانی نیز می‌گوید:

بابا برای آرامش قلبش، بیشتر قرآن گوش می‌داد و همیشه به طور مداوم قرآن و نهج البلاغه می‌خواند و ... همیشه به ما توصیه می‌کرد قرآن را به صورت مداوم، حتی

۱. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۶۱۱.

۲. همان، ص ۶۱۰.

۳. همان، ص ۶۰۴.

۴. خبرگزاری بین‌المللی قرآن، «توصیه شهید مطهری به تلاوت روزانه قرآن»، ۱۳۹۹/۰۸/۱۷، کد خبر: ۳۹۳۳۶۴۷.
<https://iqna.ir/fa/news/3933647>

شده به اندازه چند آیه با معنی قرائت کنیم.^۱

شیخ سلیمان ندوی^۲ نیز می‌گوید:

روزی در اوج شهرت، اقبال لاهوری را ملاقات کردم و به او گفتم: بسیار شگفت‌آور است که من و امثال من که عمری را به تحصیل در علوم مذهبی گذرانده‌ایم، هیچ‌کدام نتوانسته‌ایم به اندازه شما در معارف اسلامی و تأثیر آن در افکار مردم مؤثر باشیم. راز موفقیت شما در چیست؟ اقبال در پاسخ گفت: روزی هنگام صبح که مشغول تلاوت قرآن بودم، پدرم از جلوی اتاق من عبور کرد و مرا در همان حال دید. آن‌گاه پرسید: اقبال! چه می‌خوانی؟ گفتم: قرآن می‌خوانم. گفت: بسیار خوب، لیکن دلم می‌خواهد قرآن را آن‌چنان بخوانی که گویا قرآن بر تو نازل شده است و خدا دارد با تو سخن می‌گوید. این توصیه پدرم در من اثر تازه‌ای گذاشت. از آن پس قرآن را به روش مورد نظر او تلاوت می‌کردم. بنابراین اگر اثری در نشر معارف اسلامی از من به جای مانده است، مولود همان توصیه است.^۳

ندیدم خوشتر از شعر تو حافظ به قرآنی که اندر سینه داری

۲. آموزش فرهنگ دعا و نیایش

یکی از روش‌های مفید و کارآمد معنویت‌افزایی در خانواده، آموزش و نهادینه‌سازی فرهنگ دعاست؛ زیرا دعا تأثیر فوق‌العاده‌ای در ایمان‌افزایی و رابطه انسان با خدا و معنویت دارد. ماه رمضان به دلیل اینکه ماه دعاست، فرصت مناسب برای خواندن دعا در خانواده است؛ یعنی والدین می‌توانند فرزندان خود را آموزش دهند و ایشان را به دعا خواندن سفارش کنند؛ چنانکه که استفاده از دعا به عنوان روشی تربیتی برای تقویت ایمان فرزند در گفتار و سیره اهل بیت علیهم‌السلام بسیار پر رنگ است. در روایت آمده است که امام سجاد علیه‌السلام کودکان را جمع می‌کرد و خطاب به آن‌ها می‌فرمود: «من دعا می‌کنم، شما هم آمین بگویید».^۴ همچنین در روایت آمده است که امام علی علیه‌السلام به امام مجتبی علیه‌السلام فرمود که هیچ لقمه سرد یا گرمی را مخور و هیچ شربت یا جرعه

۱. پایگاه اطلاع‌رسانی بلاغ، «انس علما با قرآن»، ۱۳۹۴/۱۲/۱۸، کد خبر: ۶۰۹۰.

<https://www.balagh.ir/content/6090>

۲. شیخ الاسلام پاکستان.

۳. علی‌اکبر دیلمی، انس با قرآن، ص ۴۲.

۴. محمدعلی چنارانی، رفتار امامان شیعه علیهم‌السلام با کودکان و نوجوانان، ص ۵۲.

آبی را منوش، جز اینکه قبل از خوردن و آشامیدن این دعا را بخوانی:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ فِي أَكْلِي وَشُرْبِي السَّلَامَةَ مِنْ وَعْكِهِ وَالتَّوَّابَةَ بِهِ عَلَي طَاعَتِكَ وَ
ذِكْرِكَ وَشُكْرِكَ فِيمَا بَقَيْتَهُ فِي بَدَنِي وَأَنْ تُشَجِّعَنِي بِقُوَّتِهِ عَلَي عِبَادَتِكَ وَأَنْ تُلْهِمَنِي
حُسْنَ التَّحَرُّزِ مِنْ مَعْصِيَتِكَ؛^۱

پروردگارا! از تو درخواست می‌کنم تا در خوردن و نوشیدن سالم بمانم و از درد و زیان آن در امان باشم و تا وقتی که آنچه را خوردم و نوشیدم، در بدنم باقی است؛ توانایی و قدرت طاعت و سپاسگزاری از تو را داشته باشم و نیز با نیرویی که به من می‌دهی، مرا به عبادت خویش تشویق فرمایی و پرهیز نمودن از نافرمانی‌ات را به من عنایت فرمایی.

امام حسین علیه السلام نیز فرموده است: «پدرم مرا به خواندن دعای جوشن کبیر و حفظ و بزرگداشت آن توصیه کرد و سفارش نمود تا آن را به خانواده‌ام تعلیم دهم و آنان را بر خواندن آن برانگیزانم. همچنین هنگام وفات‌شان این دعا را بر کفن‌شان بنویسم».^۲ همچنین گزارش شده است که حضرت زهرا علیها السلام به دلیل اهمیت شب قدر، در روز فرزندانش را می‌خوابانید تا استراحت کنند و غذای کمتری به آنان می‌داد تا بدین وسیله زمینه و موقعیت مطلوب‌تری از نظر جسمی و روحی برای شب زنده‌داری داشته باشند. ایشان به حدی در این کار جدی بود که امام علی علیه السلام در این باره می‌فرمود: «فاطمه علیها السلام نمی‌گذاشت کسی از اهل خانه در شب‌های قدر به خواب رود. به آنان غذای کم می‌داد و از روز قبل برای احیای شب قدر آماده می‌شد و می‌فرمود: محروم کسی است که از برکات این شب محروم باشد».^۳ رهبر معظم انقلاب فرموده است:

آنچه که آن وقت (دوران نوجوانی) برای من مطرح بود و عملاً وجود داشت، این بود که اهل دعا و ذکر و دعا‌های ماثور و اعمالی که وارد شده بود، بودم. مثلاً یادم است هنوز بالغ نبودم که اعمال روز عرفه را به جا آوردم ... آن وقت من یادم است که با مادرم - چون مادرم هم خیلی اهل دعا و توجه و اعمال مستحبی بود - می‌رفتیم یک گوشه حیاط که سایه بود. منزل ما حیاط کوچکی داشت، آنجا فرش پهن می‌کردیم؛ چون مستحب است که زیر آسمان باشد. هوا گرم بود ... روزها نسبتاً بلند بود. در آن سایه می‌نشستیم

۱. حسن بن فضل طبرسی، مکارم الأخلاق، ص ۱۴۳.

۲. محمدباقر مجلسی، بحار الأنوار، ج ۹۱، ص ۳۸۴.

۳. نعمان بن محمد التیمی المغربي، دعائم الإسلام، ج ۱، ص ۲۸۳.

و ساعت‌های متمادی، اعمال روز عرفه را انجام می‌دادیم. هم دعا داشت، هم ذکر و هم نماز. مادرم می‌خواند، من و بعضی از برادر و خواهرها هم بودند، می‌خواندیم. دوره جوانی و نوجوانی من این‌گونه بود؛ دوره انس با معنویات و با دعا و نیایش.^۱

۳. الگوپذیری

والدین به عنوان دو عنصر اصلی خانواده، نقشی کلیدی و بنیادی در معنویت‌افزایی فرزندان ایفا می‌کنند؛ زیرا چشم و گوش کودکان و نوجوانان همچون دریچه‌ای باز است و به خوبی می‌بینند و می‌شنوند و ذهن‌شان، همچون آینه‌ای است که هر چیزی در آن انعکاس می‌یابد؛ با این تفاوت که آینه تصویر اشیا را در خود نگه نمی‌دارد، ولی ذهن کودکان و نوجوانان این‌ها را در خود نگه می‌دارند و الگو قرار می‌دهند. از این‌رو فرزندان با الگوپذیری از رفتار والدین، بسیاری از آداب دینی و معاشرت را می‌آموزند. بر این اساس اگر والدین عملاً خود به این امر اقدام نمایند، فرزندان تحت تأثیر قرار می‌گیرند. شهید مطهری رحمته‌الله می‌گوید:

هیچ چیز بشر را بیشتر از عمل تحت تأثیر قرار نمی‌دهد. شما می‌بینید مردم از انبیا و اولیا زیاد پیروی می‌کنند، ولی از حکما و فلاسفه آن‌قدرها پیروی نمی‌کنند، چرا؟ برای اینکه فلاسفه فقط می‌گویند، فقط مکتب دارند.^۲

پند فعلی، خلق را جذاب‌تر
که رسد در جان هر با گوش و کَر
اندر آن «وهم‌امیری» کم بُود
در حَشَم تأثیر آن محکم بُود^۳

یکی از جوانان می‌گوید: «علت اصلی نماز نخواندن و حجاب نداشتنم، خانواده‌ام هستند. هیچ کس در خانواده‌ام نماز نمی‌خواند؛ آخر حجاب یا نماز برایشان غیرعادی است و من خجالت می‌کشم نماز بخوانم. حس می‌کنم با این کار منزوی می‌شوم. نمی‌توانم در این راه مبارزه کنم، قدرتش را ندارم. می‌ترسم از جمع‌ترد شوم».^۴

تشویق والدین به امور معنوی، از مهم‌ترین راهکارهای ایجاد معنویت در فرزندان است؛ زیرا

۱. بیانات در دیدار ورزشکاران جانباز شرکت‌کننده در مسابقات برون‌مرزی، ۱۳۷۱/۰۶/۲۶.

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=29681>

۲. مرتضی مطهری، مجموعه آثار استاد شهید مطهری، ج ۱۷، ص ۲۵۴.

۳. محمد مولوی بلخی، مثنوی معنوی، دفتر چهارم، بیت ۴۸۴ - ۴۸۵.

۴. عشرت رنجبر، «روش‌های جذب جوانان»، مجله افق تبلیغ، ش ۱، زمستان ۱۳۹۸، ص ۹۵.

انسان به‌گونه‌ای آفریده شده است که در راستای تشویق، واکنش مثبت نشان می‌دهد. در روایت آمده است که امام سجاده علیه السلام فرمود:

من به بیماری شدیدی مبتلا شدم. پدرم بر بالینم آمد و فرمود: «چه خواسته‌ای داری؟». عرض کردم: «دوست دارم از کسانی باشم که درباره آنچه خداوند برایم تدبیر کرده است، نپرسم». پدرم در مقابل این جمله، به من آفرین گفت و فرمود: «تو مانند ابراهیم خلیلی. به هنگام گرفتاری جبرئیل نزدش آمد و پرسید: از ما کمک می‌خواهی؟ او در جواب فرمود: [درباره آنچه پیش آمده] از غیر خداوند سؤال نمی‌کنم. خداوند مرا کافی است و او بهترین وکیل است».^۱ بر این اساس اگر والدین فرزندان خود را به خاطر انجام امور معنوی مانند نماز و دعا خواندن و یا شرکت در جلسات روضه و مراسم عبادی تشویق کنند، به یقین معنویت فرزندان افزایش می‌یابد؛ چنانکه شهید مطهری رحمته الله علیه می‌نویسد:

کوشش کنید که بچه‌تان از اول به نماز خواندن رغبت داشته باشد و به این کار تشویق بشود. به هر شکلی که می‌توانید، موجبات تشویق بچه‌تان را فراهم کنید که با ذوق و شوق نماز بخواند؛ زیاد به او بارک‌الله بگویید، جایزه بدهید، اظهار محبت کنید که بفهمد وقتی نماز می‌خواند، بر محبت شما نسبت به او افزوده می‌شود.^۲

یکی از نوه‌های امام خمینی رحمته الله علیه نیز می‌گوید:

وقتی بچه بودم، یک‌بار که امام رحمته الله علیه مشغول نماز خواندن بود، من هم رفتم پشت سر ایشان ایستادم و همان کارهایی را که ایشان انجام می‌دادند، من هم تکرار می‌کردم. [پس از اتمام نماز] امام رحمته الله علیه چند جلد کتاب کودکان که همانجا بود، برداشتند [و به عنوان هدیه] به من دادند. بعدها هر موقع من به اتاق امام رحمته الله علیه می‌رفتم یا ایشان مرا می‌دید، از من می‌پرسید [آیا نمازت را خوانده‌ای یا نه؟] اگر می‌گفتم بله، می‌گفتند: آفرین.^۳

۴. حضور در مساجد و اماکن مذهبی

یکی از مهارت‌های معنویت‌افزایی در خانواده، حضور اعضای خانواده و به‌ویژه فرزندان در

۱. محمدباقر مجلسی، بحار الأنوار، ج ۴۶، ص ۶۷.

۲. مرتضی مطهری، مجموعه آثار استاد شهید مطهری، ج ۲۳، ص ۵۲۹.

۳. ر.ک: حسین بافکار، «شیوه‌های آموزش و جذب فرزندان به نماز با تأکید بر نقش الگویی والدین»، نشریه طوبی،

ش ۲۶، ص ۵۶.

مساجد است؛ زیرا در این مکان مقدس نماز، دعا و توسل به اهل بیت علیهم السلام شکل می‌گیرد که معنویت‌گرایی آنان را به دنبال دارد. قداست مسجد نیز در معنویت‌گرایی فرزندان تأثیرگذار است. در آیات روایات بر جایگاه و قداست مسجد تأکید شده است: «يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ»^۱ ای فرزندان آدم! زینت خود را به هنگام رفتن به مسجد با خود بردارید». قرآن «مسجد» را کانون و پایگاهی برای عبادت دانسته و فرموده است: «وَ مَسَاجِدُ يُذَكَّرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا»^۲ و مساجدی که نام خدا در آن بسیار برده می‌شود». رسول خدا صلی الله علیه و آله نیز درباره اهمیت مسجد فرموده است: «الْمَسَاجِدُ مَجَالِسُ الْأَنْبِيَاءِ»^۳ مسجد، مجلس انبیاست».

از مجموع این آیات و روایت فوق چنین استفاده می‌شود که حضور نوجوانان، جوانان و کودکان در مسجد برای برنامه‌های عبادی مانند دعا و نماز جماعت موجب علاقه‌مندی آنان به امور معنوی می‌شود. شهید مطهری رحمته الله معتقد است:

بچه را باید در محیط مشوق نماز خواندن برد. به تجربه ثابت شده است که اگر بچه به مسجد نرود، اگر در جمع نباشد و نماز خواندن جمع را نبیند، به این کار تشویق نمی‌شود؛ چون اصلاً حضور در جمع، مشوق انسان است.^۴

پژوهش‌های جدید نیز بیانگر آن است که جوانان کاتولیک که از دامن مادران مذهبی برخاسته‌اند، نسبت کوچکی را در میان بزهکاران حائز بوده‌اند؛ در صورتی که جوانانی که در دامن مادرانی تربیت شده‌اند که به طور نامنظم به کلیسا می‌رفتند یا اصولاً به کلیسا نمی‌رفتند، نسبت بالاتری را دارا بودند.^۵ آیت‌الله حائری شیرازی رحمته الله می‌گوید:

تحقیق کردیم چرا شهر استهبانات مسجدهایش پر از بچه است؟ دیدیم مزرعه‌هایی در آنجاست که بادام و گردویش، نذر بچه‌هایی است که مسجد بروند؛ یعنی وقتی فصل گردو و بادام است، این‌ها را داخل گونی می‌کنند و به خادم مسجد می‌دهند، این خادم به هر بچه‌ای که به مسجد می‌آید، یک گردو و بادام می‌دهد.^۶

۱. اعراف: ۳۱؛ ر.ک: فضل بن حسن طبرسی، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۴، ص ۶۳۷.

۲. حج: ۴۰؛ ر.ک: سید محمدحسین طباطبایی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱۴، ص ۳۸۵.

۳. حسین بن محمدتقی نوری، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، ج ۳، ص ۳۶۳.

۴. مرتضی مطهری، مجموعه آثار استاد شهید مطهری، ج ۲۳، ص ۵۳۰.

۵. عشرت رنجبر، «روش‌های جذب جوانان»، مجله افق تبلیغ، ش ۱، زمستان ۱۳۹۸، ص ۹۱.

۶. روزنامه قدس، «وقف و نذر برای تشویق نوجوانان به نماز»، ش ۱۴۰۲۰۵۱۷.

مرحوم آیت‌الله مجتهدی رحمته‌الله نیز می‌فرمود:

در گذشته زمانی که مسجدی ساخته می‌شد، در حیاط آن چند درخت توت هم کاشته می‌شد. بچه‌ها در بهار به نیت خوردن توت به مسجد می‌آمدند، ولی بعد از مدتی حضور برای آن‌ها در این فضا از خوردن توت‌ها هم شیرین‌تر می‌شد. می‌آمدند، دل‌بسته مسجد می‌شدند و می‌ماندند؛ این یعنی ایجاد رغبت و تشویق.^۱

فهرست منابع

۱. بافکار، حسین، «شیوه‌های آموزش و جذب فرزندان به نماز با تأکید بر نقش الگویی والدین»، نشریه طوبی، ش ۲۶، بهمن ۱۳۸۶، ص ۶۲-۵۶.
۲. پایگاه اطلاع‌رسانی بلاغ، «انس علما با قرآن»، ۱۳۹۴/۱۲/۱۸، کد خبر: ۶۰۹۰.
۳. پایگاه خبری تحلیلی ۵۹۸، «۶ راهکار تربیت فرزندان ولایی»، ۱۴۰۲/۱۰/۱۶، کد خبر ۲۶۰۶۳۱.
۴. پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله العظمی سیدعلی خامنه‌ای مدظله‌العالی.
۵. التیمی‌المغربی، نعمان بن محمد، دعائم الإسلام، تصحیح: آصف فیضی، چاپ دوم، قم: مؤسسه آل‌البیت علیهم‌السلام، ۱۳۸۵ق.
۶. چنارانی، محمدعلی، رفتار امامان شیعه علیهم‌السلام با کودکان و نوجوانان، مشهد: بنیاد پژوهش‌های آستان قدس، ۱۳۸۳ش.
۷. حسینی‌زاده، سیدعلی، سیره تربیتی پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و اهل‌بیت علیهم‌السلام، چاپ ۱۴، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۷ش.
۸. خبرگزاری بین‌المللی قرآن، «توصیه شهید مطهری به تلاوت روزانه قرآن»، ۱۳۹۹/۰۸/۱۷، کد خبر: ۳۹۳۳۶۴۷.
۹. دیلمی، علی‌اکبر، انس با قرآن، قم: حرم، ۱۳۸۴ش.
۱۰. رنجبر، عسرت، «روش‌های جذب جوانان»، مجله افق تبلیغ، ش ۱، زمستان ۱۳۹۸، ص ۹۱.

۱. پایگاه خبری تحلیلی ۵۹۸، «۶ راهکار تربیت فرزندان ولایی»، ۱۴۰۲/۱۰/۱۶، کد خبر ۲۶۰۶۳۱.
<https://www.598.ir/fa/news/260631>

۱۱. روزنامه قدس، «وقف و نذر برای تشویق نوجوانان به نماز»، ش ۱۴۰۲۰۵۱۷.
۱۲. سالاری فر، محمدرضا، مهارت زناشویی بانگش به منابع اسلامی، چاپ دوم، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۴۰۱ ش.
۱۳. طبرسی، حسن بن فضل، مکارم الأخلاق، چاپ چهارم، قم: الشریف الرضی، ۱۳۷۰ ش.
۱۴. طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، تصحیح: فضل الله یزدی طباطبایی، چاپ سوم، تهران: ناصر خسرو، ۱۳۷۲ ش.
۱۵. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، چاپ چهارم، تهران: ناشر دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۳ ق.
۱۶. مجلسی، محمدباقر، بحار الأنوار، تصحیح: جمعی از محققان، چاپ دوم، بیروت: دار إحياء التراث العربی، ۱۴۰۳ ق.
۱۷. مطهری، مرتضی، مجموعه آثار، قم: نشر صدرا، [بی تا].
۱۸. نوری، حسین بن محمدتقی، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، قم: مؤسسه آل البيت علیهم السلام، چاپ اول، ۱۴۰۸ ق.